

Česká ekonomika je lepší než vypadá.

Vladimír Benáček¹

Článek vyšel ve zkrácené verzi v Ekonomu č. 31, 29.7.2004, s. 32-34. Je doplňkem článku Kirsten Lommatzschové „Jak přepočítat HDP. Pomalý český růst může být statistickou iluzí“.

S výhradami Kirsten Lommatzschové, která je renomovanou německou odbornicí na českou ekonomiku, lze jenom souhlasit. Česká ekonomika je podle dat o růstu HDP považována za nejpomalejší ze všech tranzitivních ekonomik. Současně však pohled na dvě největší složky HDP – vývoz a dovoz – napovídá, že se jedná o ekonomiku v některých aspektech až mimořádně dynamickou. Je proto logické, že statisticky vykazovaný pomalý roční růst celku (průměr 2,4 % za posledních 5 let) se zdá být už delší dobu v rozporu s pozorováním rychlého růstu jeho částí.

Kirsten Lommatzschová volá po takové interpretaci HDP, která by vrátila jeho odhady k ekonomickým fundamentům této kategorie, kterou je kvantifikace blahobytu. To by znamenalo změnu statistické metodiky pro rozlišení mezi změnami průměrné ceny způsobené změnami kvality, struktury spotřeby a inflace (jako čisté ztráty kupní síly). S tím má problém každá země, protože se jedná do značné míry o subjektivní rozhodnutí. Český případ je ale v tomto ohledu zcela mimořádný, což lze vysvětlit ojedinělou historií české transformace.

Problém je ve vývozech

V období 1997-2003 vzrostl český vývoz zboží a služeb o 70,2 % a dovoz o 58,4 % (v nominálních Kč, podle dat Mezinárodního měnového fondu), zatímco nominální HDP vzrostl o 43,5 % a kumulovaná inflace HDP byla 29,3 % . Údaj o HDP zhruba sedí, protože vykázaný reálný růst v cenách r. 1995 byl v uvedeném období 11,2 %. Platilo by to však jen potud, pokud zmíněná inflace by se dala změřit jednoznačně objektivně, a to včetně exportu a importu. A to je právě to, o čemž K. Lommatzschová oprávněně pochybuje. Konfrontujme její argumenty a pokusme se růst českého HDP posoudit i z jiné strany.

Opuštěme metodiku HDP, kde zahraniční obchod vstupuje explicitně jen jako saldo, a měřme HDP ve fázi tvorby jako domácí výrobu pro domácí užití plus export. Například růst exportu zboží a služeb v nominálních eurech byl v roce 2001 (podle dat ČSÚ) 16 %. Reálný růst se nemohl moc lišit, protože inflace v Německu a v EU byla 1,9 % a 2,2%. Export podchycuje HDP zhruba ze dvou třetin, jak to ukazují data z roku 2003, kdy byl podíl exportu 67,1 % a dovozu 69 % HDP. První hlubokou nedůvěru proto musí vzbudit otázka, jak mohla zbývající menší část ekonomiky zvrátit exportem tak nadějně rozběhnutý růst? Jistě, jde o zbytek HDP, který je výrazně více dotčen restrukturalizací a tudíž musí být méně dynamický. Ale je v něm také velký podíl služeb, o nichž se nedá říci, že by byly upadající částí ekonomiky.

Podobný moment překvapení při měření českého HDP se však opakuje téměř pravidelně rok co rok.

Zahraniční firmy nezaostávají

Jen málo kdo pochybuje o tom, že hlavním motorem růstu české ekonomiky jsou přímé zahraniční investice (PZI), které momentálně produkují nejméně polovinu HDP. Je to také sektor s vysoce dynamickým růstem, přičemž mnohé jeho podniky už dosahují produktivity

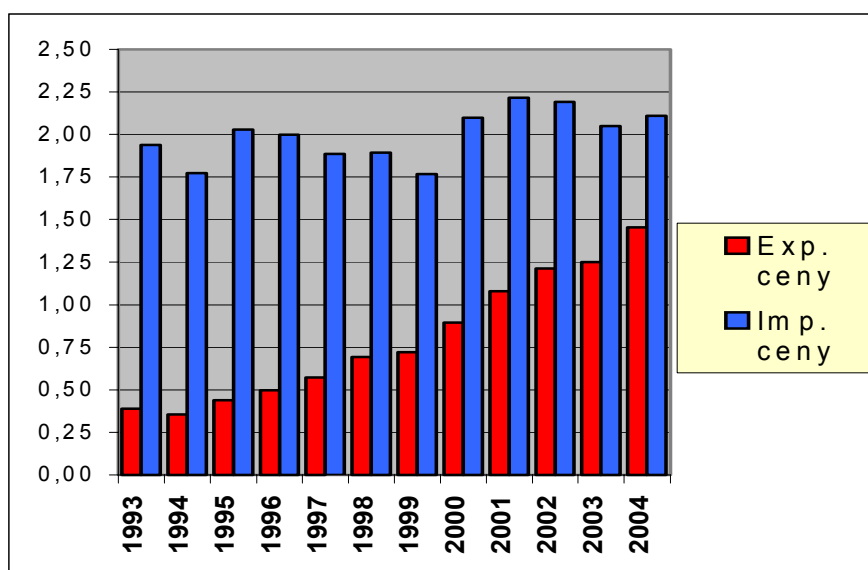
---

¹ CESES a IES, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, Praha, benacekv@fsv.cuni.cz

práce srovnatelné se zeměmi EU-15. Výraznější příliv PZI u nás začal až v r. 1995, respektive 1998. Se 4200 dolary zásoby PZI na hlavu je Česko jasnou jedničkou mezi všemi postkomunistickými zeměmi a předbíhá tak výrazně jak druhé Estonsko s 2850 dolary, tak i třetí Maďarsko. Výroba podniků se zahraniční účastí je nejméně z 80 % určena na vývoz, zejména však na vývoz do EU-15, který představuje přibližně polovinu českého HDP.

Tabulka 1 znázorňuje dynamiku růstu jednotkových (kilogramových) cen vývozu a dovozu s EU-15. Hodnoty jsou uváděny ve stálých eurech roku 2003, tj. po odstranění inflace v regionu. Zvyšování těchto cen je proto možné interpretovat jako zvyšování kvality obchodovaných komodit. Za kvalitu se všeobecně považuje i zlepšený goodwill a image. Je sice možné, že vlivem marketingu je takovéto zvyšování cen podobné inflaci, zákazník to ale tak neinterpretuje: je to pro něho zvýšení užitku, což prokazuje ochotou kupovat toto dražší zboží více. Navíc si za exportní „inflační“ tržby můžeme nakoupit více importů, a ty už přímo rozhodují o českém blahobytu. To jsou známé výnosy z využívání komparativních výhod, které jsou samy o sobě zvýšením HDP.

Tabulka jasně ukazuje na faleš mýtu nízké kvality českých výrobků. Pokud vývoj, který byl nastartován v roce 1995, bude pokračovat, což poslední statistiky o vývozu a průmyslové výrobě více než potvrzují, zhruba za 5 let můžeme očekávat, že v takto měřené kvalitě se začneme rovnat průměru EU. Vysokou dynamiku růstu kvality českého exportu potvrdily i dvě rakouské studie.²

Tabulka 1: Vývoj českých jednotkových (kilogramových) cen vývozu a dovozu z EU ve stálých eurech.

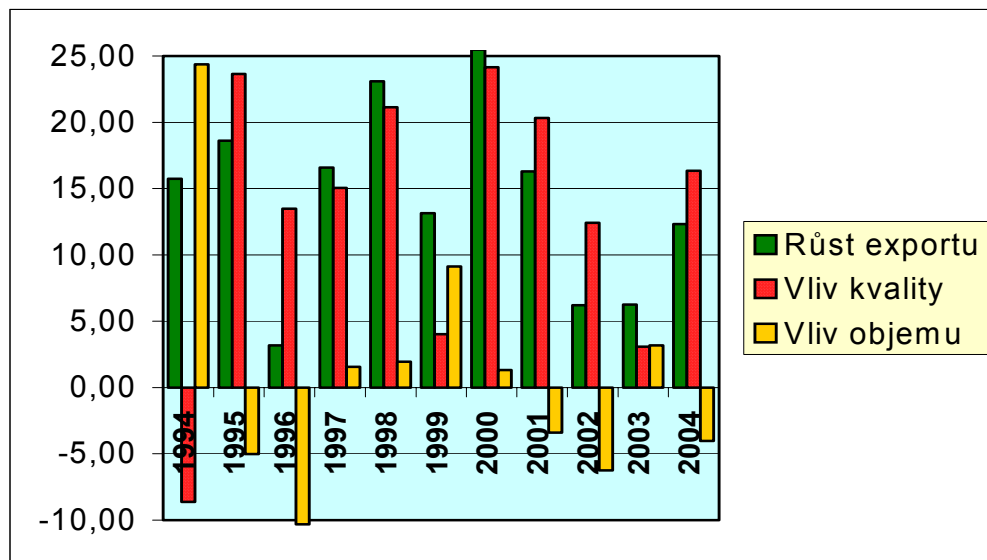
Zdroj: vlastní výpočty z dat ČSÚ. (Data r. 2004 jsou zkráceny na 5 měsíců. Po vstupu do EU došlo k výrazné změně metody vykazování zahraničního obchodu a data nejsou kompatibilní s předchozí řadou).

² Dulleck U., Foster N., Stahrer R. and Woerz J. (2003): Dimensions of quality upgrading – Evidence for CEECs. University of Vienna, Dept. of Economics, WP no. 314

Landesmann M. and Stehrer R. (2002): Evolving Competitiveness of CEECs in an Enlarged Europe. Rivista di Economia Politica, 92, no. 1, pp. 23-87

Smršť nepochopené kvality

Z dat je zřejmé, že zatímco jednotkové ceny u dovozu z EU téměř stagnují, u vývozu dochází k jejich průměrnému růstu od r. 1997 o 13 % ročně. Z dat můžeme dále odhadnout jak růst celkové hodnoty exportů byl podmíněn složkou nárůstu fyzických objemů a nárůstu jednotkových cen. Očištěním vývoje cen od inflace v EU dostáváme ukazatel charakterizující kvalitu vyvážených statků. Zatímco tato rostla v průměru o 13,9 % ročně, objemy měly od roku 1995 klesající tendenci. Přehled o tom dává tabulka 2.

Tabulka 2: Vliv kvality a kvantity na výši vývozu do EU-15 ve stálých eurech.

Z dat pro tabulku 2 lze zjistit, že od roku 1995 určovalo dynamiku vývozu do EU z 92 % zlepšování v kvalitě výrobků a jen z 8 % zvyšování objemů. Tato tendence se ještě posílila po r. 1999, kdy vlivy objemů byly celkově dokonce negativní. Pokud jsou obdobné tendence (třeba ne tak výrazné) u českých exportů do jiných regionů a u dodávek těchto obchodovaných komodit na domácí trh, pak stavět odhady HDP na stálých cenách roku 1995 nebo i roku 2000 musí vést k podhodnocení růstu. Další podhodnocení musí nastat tam, kde spotřební koš nezachytí nové výrobky, které jsou základem dynamiky českého rozvoje. Zatímco statistické HDP v USA počítají se vznikem asi 5 % nových výrobků ročně, v českém případě je toho nesrovnatelně víc. Navíc se ještě mění mikrostruktura spotřeby směrem k novým a inovovaným výrobkům, jejichž podíl na spotřebě roste a statistickým měřením uniká.

Naše ekonomika proběhla jednou z nejhlubších transformací, a to dokonce ve dvou výrazných vlnách. Inovativní změny ve výrobcích akcelerovaly zejména po roce 1997 s příchodem zahraničních multinacionálních investorů, přičemž na začátku 90. let byly u nás parametry kvality výrobků nižší než v Maďarsku nebo Polsku. Takový kvalitativní zvrát nemá paralelu v zemích EU a je srovnatelný se změnami kvality v nejúspěšnějších přechodových ekonomikách, kde tempa růstu jsou dlouhodobě nad 5 procenty. Proto je i odhad českého HDP unikátním úkolem, kde techniky osvědčené ve stabilizovaných ekonomikách mohou selhávat.

Skutečný růst byl 4 až 5 procent

Z uvedeného je zřejmé, že pro 70 až 80 % českého HDP představuje přesný odhad „inflace“ náročnou hádanku. Navíc usuzovat o inflaci jen na základě domácích cen je ošidné, pokud

exporty dominují. Pokusme se proto odhadnout růst segmentu HDP tvořeného vývozem z toho, co poměrně přesně uvádějí české a zahraniční statistiky v nominálních eurech. České exporty by neměly mít výrazně jinou inflaci v eurech, než jakou mají tamní produkty. Navíc euro je nízkoinflační měnou a české exporty do inflačních zemí jsou nízké. Průměrný růst českého vývozu celkem ve stálých eurech za období 1997-2003 byl 9 % . V posledních letech vykazovala v Evropě vyšší růst exportu jedině Litva a pak v letech 1994-2000 Irsko.

Zbývá nám nyní odhadnout reálný růst domácí výroby pro domácí spotřebu, který se týká zhruba třetiny HDP. To můžeme provést z českých dat v korunách po odečtení vývozu od HDP v nominálních cenách a za použití standardních deflátorů. Je zřejmé, že tato část HDP podléhala těžkým restrukturalizacím a její reálný růst byl převážně záporný. Ten klesal od roku 1997 v průměru o 2,4 % ročně. Výsledkem je hrubý odhad průměrného tempa růstu HDP za posledních šest let (vážený průměrnými podíly uvedených dvou složek na HDP) a to ve výši 4,9 %. To je výrazně více než oficiální odhad průměrného růstu za roky 1977-2003 ve výši 1,8 % . Samozřejmě jedná se o značně zjednodušený odhad, který však alespoň ve dvou třetinách HDP se drží lépe ekonomické podstaty reálného růstu.

Přestože nám statistika poskytuje iluzi bodového odhadu růstu reálného HDP, ve skutečnosti odhad může být jedině intervalový a to v závislosti na chybovosti jak odhadu nominálních veličin, tak zejména subjektivního odhadu deflátorů. Náš trojnásobně vyšší odhad růstu oproti odhadu oficiálnímu může být pojat jako kontura horní meze odhadu. Za uvedených okolností by zřejmě dolní mez neměla poklesnout pod oficiální odhad ČSÚ. Pak by byl tento odhad konzistentní s odhadem Kirsten Lommatzschové, které jsou kolem 4 % ročně. Měřit HDP v českých podmínkách nelze bez použití alternativních metod ke stávající tradiční metodě. Ty by měly být schopny citlivěji kvantifikovat takové jevy, na něž upozorňovali Jan Hanousek a Randy Filer z CERGE Univerzity Karlovy už před čtyřmi léty ³: kromě změn kvality a zavádění nových výrobků to jsou ještě změny vah spotřebního koše a organizace maloobchodních prodejn.

Chybná percepce reality v tak klíčovém parametru, jakým je růst HDP, má několik zásadních implikací pro společenský vývoj. Za prvé, jde o vytváření mylného obrazu této země ve světě. Ačkoli si to mnohdy neuvědomujeme, společnosti a státy mezi sebou tvrdě soutěží v tom, kdo je lepší a úspěšnější. Výsledkem lepšího „umístění“ se ve světě je snazší pronikání do světa a získání respektu, či úcty, které se týkají jednotlivců, podniků a naší kultury. Je to závažný „marketing“, který nám všem dává jistý náskok nebo naopak jistý handicap. Je určitě pro naši společnost lepší mít ve světě pověst o bohatství a zdraví, než o chudobě a nemocech.

Za druhé, údaje o reálném růstu jsou fundamentální veličinou ke stanovení míry a směru téměř všech instrumentů hospodářské politiky. Je to v první řadě rozhodování o expanzivní nebo restriktivní fiskální a monetární politice. Jak tyto politiky mohou optimálně fungovat, pokud základ pro jejich rozhodování je chybně stanoven? Týká se to ale také i různých institucionálních podpor silných, či slabých stránek ekonomiky. Pokud se neví zcela jistě to, že dominantním motorem českého růstu je export a východisko v růstu se hledá v údajně nedostatečně agregátní poptávce, pak i institucionální podpora růstu nemůže být optimální.

---

³ Hanousek J. and Filer R. (2004): Consumers' opinion of inflation bias due to quality improvements. *Economic Development and Cultural Change*, č. 4, 2004

Filer R. and Hanousek J. (2000): Output changes and inflationary bias in transition. *Economic Systems*, 24, č. 3, s. 285-294

Z dlouhodobého hlediska je nejzávažnější třetí implikace: falešný signál o funkčnosti (či nefunkčnosti) tržního systému a úspěšnosti restrukturalizace. Pokud je pravdou to, že český růst je tažen téměř výlučně zahraničním obchodem a hlubokými změnami na nabídkové straně ekonomiky, zatímco rozhodovací sféra žije v liché domněnce, že zahraniční obchod zpomalovacím faktorem růstu – pak i naše strategie rozvoje se dostávají na scestí. Místo víry v tržní systém a sebedůvěry v naše schopnosti poradit si se světovou konkurencí, se instinktivně stavíme do defenzivní pozice o očekáváme spásu ve vládních intervencích, úlevách a pomoci podnikům a odvětvím bez komparativních výhod. Pokud náš export je zdravý a navíc se neustále zlepšuje, pak i hlubší využívání importů, i za cenu vytlačování našich méně úspěšných výrobců, je přirozenou politikou.

Česko se stalo klasickou ukázkou toho, že intenzivní účast v dělbě práce a spoléhání se na tržní mechanismy je sice náročnou, ale také mimořádně úspěšnou politikou, která však vyžaduje jiné funkce státu, než kdyby tomu bylo naopak. Můžeme dokonce dojít k paradoxnímu závěru, že český utajený úspěch posledních šesti let se dostavil i přesto, že vládní politika vysokých deficitů mu spíše bránila než pomáhala. Hrdinové českého růstu jsou tudíž jiní, než ti, na něž sázely vyšší politické hierarchie. A jen ti první by si zasloužili další podporu.

Úvahy o růstu a jeho skutečných determinantách mají pro další rozvoj této společnosti zásadní význam. Proč však nám tak přirozenou otázku musela položit až Kirsten Lommatzschová z Berlína a to přesto, že jde o problém už šest let volně pozorovatelný námi všemi, je také k zamyšlení. Nejsou zde jen fotbalisté a hokejisté. Král není nahý.